

Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας

Αρ. 18 (2024)

Η τεχνοεπιστήμη ως σύστημα ή μεγαδομή: ένα σχόλιο στο βιβλίο Το Τεχνικό Σύστημα του Jacques Ellul

Ηλίας Δαγκλής

doi: [10.12681/ethiki.37988](https://doi.org/10.12681/ethiki.37988)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Δαγκλής Η. (2024). Η τεχνοεπιστήμη ως σύστημα ή μεγαδομή: ένα σχόλιο στο βιβλίο Το Τεχνικό Σύστημα του Jacques Ellul. *Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας*, (18), 45–51. <https://doi.org/10.12681/ethiki.37988>

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Η τεχνοεπιστήμη ως σύστημα ή μεγαδομή: ένα σχόλιο στο βιβλίο *Το Τεχνικό Σύστημα* του Jacques Ellul

ΗΛΙΑΣ ΔΑΓΚΛΗΣ

Περίληψη: Η παρούσα μελέτη αποτελεί ένα σχόλιο στο βιβλίο *Το Τεχνικό Σύστημα* του Jacques Ellul. Ειδικότερα, αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο η Επιστήμη και η Τεχνολογία επιδρούν στη σύγχρονη κοινωνία, η έννοια της Τεχνικής ως διαμεσολάβησης, καθώς και το πώς η Τεχνική κυριαρχεί και καθορίζει το μέλλον μιας ελεύθερης κοινωνίας. Τέλος, προσεγγίζονται διεξοδικά τα πλεονεκτήματα της τεχνολογικής προόδου αλλά και οι αλλοιώσεις που επιφέρει στη δομή του κοινωνικού ιστού, καθώς και τα προσκόμματα που φέρει στην ελεύθερη διαμόρφωση και ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου.

Λέξεις-κλειδιά: Ellul; Τεχνικό Σύστημα; Τεχνική; Τεχνολογία; Πρόοδος

Το κρίσιμο στοιχείο που διαφοροποιεί τις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες από εκείνες των προηγούμενων εποχών και χρονικών περιόδων είναι η αλματώδης ανάπτυξη της επιστήμης και της γνώσης, η οργάνωση και διαχείριση της παραγωγής, η εκβιομηχάνιση και, τέλος, η μαζικοποίηση της παραγωγής, διάθεσης και κατανάλωσης των αγαθών. Ασφαλώς, τα ανωτέρω αποτελούν τη μία όψη της υλικής δεδομένης κατάστασης. Η επιστημονική και τεχνολογική πρόοδος, παράλληλα με την ανάπτυξη και εδραίωση της εκβιομηχανισμένης κοινωνίας, συμπαρασύρει στο διάβα της θεμελιώδεις δομές και αξίες της τελευταίας, αμφισβητεί καθεστημένες αρχές και παραδόσεις, δημιουργεί και συνδιαμορφώνει ένα διαφορετικό ηθικό και κοινωνικό status. Το ερώτημα, λοιπόν, που εγείρεται είναι σαφές: ποιο είναι το αντίτιμο αυτής της τεχνολογικής άνθησης; Αυτή η ξεχωριστή και φρενήρης επιστημονική, τεχνική και οικονομική πρόοδος ενέχει μόνο πλεονεκτήματα και οφέλη ή μήπως συνεπάγεται και αλλοιώσεις στη δομή του κοινωνικού ιστού, καθώς και προσκόμματα και εμπόδια στην ελεύθερη διαμόρφωση και ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου;

Ο γνωστός Γάλλος καθηγητής Κοινωνιολογίας, Jacques Ellul (1912-1994), ήδη από το 1954, με την έκδοση του βιβλίου του *Η Τεχνική ή το Στοιχείο του Αιώνα*¹, θέτει το ερώτημα της επίδρασης της Τεχνικής στη διαμόρφωση της κοινωνικής δομής. Υπήρξε μάλιστα ο πρώτος που διαχώρισε την έννοια της Τεχνικής από εκείνη της Τεχνολογίας και περιέγραψε τα ουσιώδη χαρακτηριστικά της πρώτης: αυτονομία, ενότητα, καθολικότητα, ολοποίηση, αυτομεγέθυνση, αυτοματισμός και αέναη πρόοδος. Σταθμός, ωστόσο, στη συγγραφική πορεία του στοχαστή και φιλοσόφου, υπήρξε η έκδοση του έργου του *Το Τεχνικό Σύστημα*², το 1977. Με το έργο αυτό ο συγγραφέας —συνδιαλεγόμενος με τους μεγάλους σύγχρονους του στοχαστές, όπως οι Χάμπερμας, Αρόν, Ρίχτα, Λεφέβρ, Μποντριγιάρ, Τόφλερ, Μακλούαν, Γιάλμπρεϊθ— προσπαθεί να επισημάνει μία διαφορετική οπτική γωνία του ζητήματος της Τεχνικής και της συμβολής της στη διαμόρφωση της σύγχρονης κοινωνίας. Αμφισβητώντας ευθέως την εν ελέω θεού ιερότητα —με την οποία

προσέγγιζαν οι σύγχρονοι του κοινωνιολόγοι το ταχύτατα εξελισσόμενο φαινόμενο της τεχνολογίας και επιστημονικής γνώσης— τοποθετεί το ζήτημα σε μία διαφορετική βάση.

Εν πρώτοις, ο Ellul διακρίνει την έννοια της Τεχνικής από αυτή της Τεχνολογίας και ιεραρχεί αυτές ως έννοια γένους προς έννοια είδους. Ορίζει την πρώτη ως «ένα τεράστιο σύνολο μέσων, τα οποία επιλέγονται με κριτήριο την αποτελεσματικότητα εντός ενός δεδομένου πεδίου». Με αυτή, δηλαδή, δεν ονοματίζει απλώς το άθροισμα των τεχνικών και τεχνολογικών επιτευγμάτων μιας δεδομένης χρονικής περιόδου, αλλά υπονοεί κάτι βαθύτερο και ουσιαστικότερο. Η Τεχνική, από τεχνητό «περιβάλλον» του μοντέρνου ανθρώπου, μετατρέπεται μεταπολεμικά στο κατεξοχήν «Σύστημα», το οποίο διαπνέει και μεταλλάσσει όλα τα υποσυστήματα. Η ολοποιητική του ικανότητα σαρώνει κάθε προγενέστερο ηθικό και κοινωνικό δεσμό. Ο στοχαστής θεωρεί πως όλοι οι υπόλοιποι κοινωνιολογικοί προσδιορισμοί —όπως «βιομηχανική κοινωνία» (Αρόν), «μεταβιομηχανική κοινωνία» (Μπελ), «γρραφειοκρατική κοινωνία» (Λεφέβρ), «καταναλωτική κοινωνία» (Μποντριγιάρ), «κοινωνία του θεάματος» (Ντεμπόρ), «τεχνοτρονική κοινωνία» (Μπρεζίνσκι) κ.λπ.— συλλαμβάνουν μεν κάποιο καιρίο στοιχείο της σύγχρονης κοινωνίας, αλλά όχι το πιο ουσιαστικό, το πιο διάχυτο, το πιο περιεκτικό. Αυτό είναι το τεχνικό φαινόμενο, μες στο οποίο μεταπολεμικά οι άνθρωποι γεννιούνται και μεγαλώνουν³. Ο φιλόσοφος καταδεικνύει διεξοδικά ότι η Τεχνική σήμερα έχει αναπτυχθεί όχι μόνο ποσοτικά αλλά και ποιοτικά. Δεν αποτελεί μονάχα τον καθοριστικό παράγοντα της σύγχρονης κοινωνίας αλλά, μέσω της διασύνδεσης όλων των επιμέρους τεχνικών παραγόντων που επέτρεψε η πληροφορική, έχει μετασχηματιστεί σε Σύστημα επιφέροντας πολυάριθμες και ζωτικής σημασίας συνέπειες για τον άνθρωπο.

Η άνοηση της Επιστήμης και της Τεχνολογίας και η επίδρασή τους στη σύγχρονη κοινωνία

Η γεωμετρική πρόοδος της επιστημονικής και τεχνολογικής γνώσης, κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, δημιούργησε νέα δεδομένα στην ιστορία της ανθρώπινης γνώσης και κατανόησης της φύσης. Αδιέξοδα και απορίες που ταλάνιζαν την ανθρωπότητα επί αιώνες αποτελούν πλέον αυταπόδεικτες κοινές αλήθειες, ενώ μικρά καθημερινά προβλήματα που δυσχέραιναν τη διαβίωση των ατόμων ανήκουν σε μία ξεχασμένη μακρινή εποχή. Η διείσδυση και επέκταση της επιστημονικής γνώσης σε τομείς έως πρόσφατα άγνωστους και η εξειδίκευση των επιστημονικών και τεχνολογικών κλάδων σε νέα διαφορετικά θεωρητικά και πρακτικά πεδία κατέστησε δυνατή τη κατανόηση και επίλυση ενός τεραστίου αριθμού προβλημάτων σε όλους τους τομείς της φυσικής και ανθρώπινης δραστηριότητας —ακόμη δε και στο πεδίο των θεωρητικών και κοινωνικών επιστημών⁴. Πώς, όμως, συνέβησαν όλα αυτά; Τι συνιστά τον συνδετικό κρίκο της επιστημονικής και τεχνικής αυτής έκρηξης;

Κατά τον συγγραφέα, η εξέλιξη αυτή δεν θα ήταν δυνατή, εάν η επιστημονική και τεχνολογική γνώση δεν δημιουργούσε ένα σύστημα με χαρακτηριστικά αυτονομίας και ολοποίησης. Η Τεχνική, επομένως, σύμφωνα με την άποψή του αυτή, εξελίσσεται σε έναν αυτόνομο πόλο πολιτισμικής επιρροής, ο οποίος απορροφά κάθε διαφορετική πολιτισμική προσέγγιση, κάθε διαφορετικό πολιτισμικό προσανατολισμό. Ο Ellul δεν αρνείται την ευεργετική συνεισφορά της επιστήμης και της τεχνικής στην απλοποίηση των εξωτερικών υλικών συνθηκών ζωής του σύγχρονου ανθρώπου. Αντιθέτως, αποδεχόμενος αυτήν, επισημαίνει και αναδεικνύει ότι ακριβώς η καθλωτική αυτή επιρροή ασκεί ακαταμάχητη γοητεία στα άτομα και εξουδετερώνει κάθε άλλη επιθυμία ή σκέψη να διερευνηθεί κανείς το ενδεχόμενο αυτή η ευεργετική συνεισφορά να αντανάκλα ή όχι στη διαμόρφωση του εσωτερικού χαρακτήρα των προσώπων και στο ενδεχόμενο της πρόκλησης παρεμφερών

απωλειών από τη γιγάντωση και αυτονομηση αυτού που ο ίδιος χαρακτηρίζει ως τεχνικό σύστημα.⁵

Η βασική ιδέα πίσω από αυτήν τη σκέψη αφορμάται από τη διαπίστωση ότι η Τεχνική ανταποκρίνεται σε ανάγκες και σε σταθερές επιθυμίες του ανθρώπου. Οι ανάγκες και οι επιθυμίες υπήρξαν οι ίδιες —διαρκείς και επαναλαμβανόμενες— ανά τους αιώνες. Ο άνθρωπος πάσχιζε ανέκαθεν να ικανοποιήσει την πείνα του, την ανάγκη για στέγαση, ένδυση και ασφάλεια. Πάσχιζε να λυτρωθεί από τον μόχθο και τον πόνο και να εξασφαλίσει αρμονικές και ηδυμελείς συνθήκες διαβίωσης για τον ίδιο και τα αγαπημένα του πρόσωπα. Η Τεχνική, λοιπόν, ανταποκρίνεται στις αρχαιότερες ανάγκες του ανθρώπου και δίνει οριστική και αποτελεσματική επιβεβαίωση στις επιθυμίες και τα όνειρά του· λειαιώνει τις ακανθώδεις βιοτικές ανησυχίες και αποζημιώνει τις πιο απίθανες επιδιώξεις του· ελευθερώνει τον άνθρωπο από τη βιοτική αναγκαιότητα και δίνει νέα ελπιδοφόρα πνοή στα πιο ακατανίκητα ορμέμφυτά του. Τι συνεπάγεται, εντούτοις, αυτή η εκρηκτική συνεισφορά; Ποιο είναι το χρέος της τεχνικής αυτής επανάστασης;

Ο στοχαστής ομολογεί ότι η νέα αυτή εκρηκτική κατάσταση δρομολογεί καινοφανείς αλλαγές στη βαθύτερη και ουσιαστικότερη εσωτερική δομή της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Και κάτι άλλο όμως: η υπό αυτό το πρίσμα υλική απελευθέρωση του ανθρώπου συνεπάγεται νέες εσωτερικές δεσμεύσεις· δεσμεύσεις, αυτή τη φορά, πιο βαθιές και καταλυτικές· δεσμεύσεις δηλαδή που αλλοιώνουν την εξωτερική υλική χειραφέτηση και καταλύουν την επίπλαστη ελευθερία του ατόμου· δεσμεύσεις που προκαλούνται λόγω της θυματοποίησης του ατόμου από τις ίδιες του τις επιθυμίες και της αυτοδέσμευσής του στον βωμό της αποτελεσματικότητας που μόνο η τεχνική γνώση μπορεί να του εξασφαλίσει. Σε αυτό το πλαίσιο, είναι, άραγε, νοητή μία προοπτική απελευθέρωσης του ανθρώπου από το τεχνικό σύμπαν; Η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα συναρτάται από την απάντηση στο ερώτημα εάν η επιθυμία μπορεί να έχει σήμερα άλλο αντικείμενο και άλλο μέσο πραγμάτωσής της εκτός της Τεχνικής.

Η Τεχνική ως Διαμεσολάβηση

Η επιθυμία βρiscιει στις διάφορες τεχνικές την οδό της αυτοπραγμάτωσής της. Η εξύμνηση της επιθυμίας μέσα στην κοινωνία επιταχύνει τα βήματα προς την τεχνική οδό. Όπως επισημαίνει ο φιλόσοφος, συνήθως ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται την Τεχνική σαν ένα μέσο δράσης που του επιτρέπει να κάνει ό,τι δεν μπορεί να κατορθώσει με τις δικές του δυνάμεις. Ωστόσο, αυτό που δεν μπορεί να αντιληφθεί εύκολα είναι ότι αυτό το «μέσο» αποτελεί μια διαμεσολάβηση μεταξύ ανθρώπου και φυσικού περιβάλλοντος, η οποία μπορεί να είναι τόσο παθητική όσο και ενεργητική (λ.χ. η ένδυση, η κατοικία, τα τεχνικά προϊόντα είναι «κελύφη» που τοποθετούνται μεταξύ σώματος και φυσικού περιβάλλοντος). Ως εκ τούτου, η Τεχνική, ακόμη και όταν είναι αφηρημένη —για παράδειγμα ως μέθοδος ή οργάνωση—, είναι πολύ περισσότερο διαμεσολάβηση παρά εργαλείο.⁶

Η διαμεσολάβηση, όμως, αυτή —εν αντιθέσει με τις τεχνικές παλαιότερων κοινωνιών— έχει καταστεί ενιαία και αποκλειστική. Αυτό σημαίνει ότι διατηρεί το μονοπώλιο στην εξυπηρέτηση των αναγκών του ανθρώπου· απαρτίζει τη μοναδική και ολοκληρωτική καταφυγή του. Με αυτόν τον τρόπο δεν αναπτύσσει απλώς έναν δεσμό μεταξύ του χρήστη και της φύσης αλλά μια απόλυτη εξάρτηση. Η εξάρτηση αυτή ιεροποιείται και έτσι η διαμεσολάβηση καθίσταται αυτοσκοπός —δηλαδή η δυσδιάκριτη καθεαυτή αυταξία των πραγμάτων— και αντικαθίσταται από την ιερότητα της διαμεσολάβησης της Τεχνικής.

Είναι μάλιστα τόσο ισχυρή η διαμεσολαβητική ισχύς του τεχνικού συστήματος που επηρεάζει και επεκτείνεται και στις σχέσεις μεταξύ των ατόμων και μεταξύ των ατόμων και των ομάδων. Οι άνθρωποι σχετίζονται μεταξύ τους ολοένα και περισσότερο μέσω τεχνικών οργάνων, γεγονός που δημιουργεί το φαινόμενο του διαρκώς αυξανόμενου αισθη-

ματος ατομικής μοναξιάς μέσα σε έναν κόσμο γενικευμένης επικοινωνίας. Τι σημαίνουν όλα αυτά; Πρώτον, ότι ο άνθρωπος έπαψε να ζει κατά κύριο λόγο μέσα στο «φυσικό» περιβάλλον (ύπαιθρο, θάλασσα κ.λπ.) και ζει μέσα σε ένα τεχνητό περιβάλλον. Δεύτερον, ότι το περιβάλλον αυτό είναι αποκλειστικό· επιβάλλεται στον άνθρωπο και του αφαιρεί πλέον τη δυνατότητα επιλογής μεταξύ αυτού και κάποιου άλλου εναλλακτικού περιβάλλοντος.

Μία αυταπάτη των περισσοτέρων είναι ότι η διαμεσολάβηση αυτή γίνεται με τη συγκατάθεση του ανθρώπου. Εντούτοις ξεχνούν ότι ο άνθρωπος που καλείται να προβεί σε αξιολογήσεις είναι ήδη ενσωματωμένος στο Σύστημα. Ένα Σύστημα που έχει τη δυνατότητα να διαπλάθει την επιθυμία και, κατά συνέπεια, αφαιρεί την ελευθερία και την αυτονομία του αποφασίζοντας. Το γεγονός ότι η σχέση του ανθρώπου προς την Τεχνική δεν διαμεσολαβείται σημαίνει πως η συνείδηση έχει γίνει πλέον αντανάκλαση του τεχνικού περιβάλλοντος. Αναπτύσσεται, διαλογίζεται και αποφασίζει με υφέρπουσες τις παραστάσεις και προκαταλήψεις του τελευταίου. Η ελευθερία που της παρέχει η τεχνική ευκολία είναι ελευθερία επιλογής εντός του συστήματος· ελευθερία να διαλέξει κανείς μεταξύ των προτάσεων που αυτή της παρέχει· ελευθερία εντός των τειχών και όχι εναντίον αυτών. Πώς είναι δυνατόν κανείς να αμφισβητήσει, επικρίνει ή αντιταχθεί σε κάτι το οποίο δεν γνωρίζει;

Τεχνική Κυριαρχία και το μέλλον μιας ελεύθερης Κοινωνίας

Τα τελευταία χρόνια ο κόσμος αναρωτιέται ποια είναι η σχέση του ανθρώπου με τη μηχανή. Είναι μία σχέση υποκειμένου και αντικειμένου; μία σχέση κυρίου και δεσποζόμενου; ή μήπως μία σχέση όπου η μηχανή αναλαμβάνει τα ηνία και εξοστρακίζει τον άνθρωπο; Οι απόψεις διίστανται. Πάντοτε, εξάλλου, υπάρχει η υποδόρια ελπίδα ότι ο άνθρωπος είναι ο κύριος του εαυτού του και των προϊόντων που δημιουργεί. Υπάρχουν ωστόσο και οι αντίθετες γνώμες που υποψιάζονται ότι τα προϊόντα του ανθρώπου αποκτούν τόση υπολογιστική ισχύ, ώστε αρχίζουν να αυτονομούνται από αυτόν. Ο Jacques Ellul καταθέτει μια πιο αιρετική πρόταση: ο άνθρωπος της κοινωνίας μας ίσως δεν έχει κανένα διανοητικό, ηθικό και πνευματικό σημείο αναφοράς για να κρίνει την Τεχνική και να της ασκήσει κριτική. Όχι μόνο δεν μπορεί να της αντιταχθεί αλλά, πιθανόν, δεν βρίσκεται σε θέση για να το αντιληφθεί αυτό.

Όποια άποψη και εάν προκρίνει κανείς, ένα πράγμα είναι σίγουρο: είναι αδύνατον να καταλάβουμε τη σύγχρονη κοινωνία, αν δεν γνωρίζουμε με σαφήνεια τον παράγοντα που, ως επί το πλείστον, την καθορίζει, δηλαδή την Τεχνική. Η Τεχνική δεν συγκροτεί το απλό άθροισμα των τεχνολογικών και τεχνικών λύσεων που διευκολύνουν τον άνθρωπο στην επίλυση των καθημέραν προβλημάτων. Συνιστά ένα ολοκληρωτικό Σύστημα που δημιουργεί και κατευθύνει την εν συνόλω ατομική και κοινωνική δραστηριότητα του ανθρώπου.

Η Τεχνική κατέστη, επομένως, ο «καθοριστικός παράγοντας» της ζωής στις Δυτικές κοινωνίες. Ό,τι πρόβλημα προκύψει, εφόσον ζούμε σε μια τεχνική κοινωνία, απαιτεί τεχνική λύση.⁷ Όλες οι βασικές ανάγκες του ανθρώπου για τροφή, στέγαση και ενδυμασία έχουν ικανοποιηθεί. Από την άλλη μεριά, όμως, έχουν δημιουργηθεί μία σειρά παρεπόμενων και μία σειρά δευτερευουσών αναγκών. Οι πρώτες έχουν προκύψει από την περίσσεια της παραγωγικής δυνατότητας του τεχνικού συστήματος. Είναι τόσο μεγάλη η αποδοτική ισχύς του, ώστε όχι μόνο καλύπτει τις βασικές ανάγκες του ανθρώπου αλλά και τις παρεπόμενες αυτών. Αυτό, καταρχάς, ακούγεται ως φυσιολογικό. Όταν καλύπτει κανείς μία ανάγκη, τότε επιθυμεί να καλύψει και μία δεύτερη, μετά μία τρίτη κ.ο.κ., έως το σημείο να επιθυμεί να καλύψει και τις ανάγκες οι οποίες δεν είναι βασικές αλλά προκύπτουν ως σύμφορμα αυτών.

Η δυνατότητα, παρ' όλα αυτά, της Τεχνικής να ικανοποιεί οποιαδήποτε φιλοδοξία του ανθρώπου έχει δημιουργήσει και μια δεύτερη κατηγορία αναγκών. Αυτές οι δευτερεύουσες ανάγκες προσκολλώνται στις επιθυμίες, στα όνειρα, στις αρχαιότερες και ουσιαστικότερες τάσεις του ανθρώπου, αλλά σύντομα γίνονται και αυτές «φυσικές» και απαραίτητες.⁸ Ο άνθρωπος «νειρευόταν» να ταξιδέψει στη Σελήνη. Η Τεχνική του το επέτρεψε. Στο μέλλον ένας διαρκώς μεγαλύτερος αριθμός ανθρώπων θα νιώσει την ανάγκη να ταξιδέψει εκεί. Αυτού του είδους οι ανάγκες γεννιούνται από την Τεχνική και μόνο η Τεχνική μπορεί να τις ικανοποιήσει.

Οι υποστηρικτές βέβαια του τεχνικού φαινομένου ισχυρίζονται ότι η τεχνική γνώση απελευθερώνει τον άνθρωπο από τους καταναγκασμούς του παρελθόντος και του επιτρέπει να ασχοληθεί με αυτό το οποίο πραγματικά επιθυμεί, απερίσπαστος από βιοτικές ανάγκες και ανησυχίες. Αυτό, εκ πρώτης όψεως, φαίνεται σωστό. Εντούτοις, το κρίσιμο ερώτημα που τίθεται είναι: ποιο είναι στην πραγματικότητα το αντίτιμο από την ανεξέλεγκτη εισβολή της Τεχνικής στη ζωή του ανθρώπου; Έχει τη δυνατότητα ο άνθρωπος να χρησιμοποιεί αυτήν κατά το δοκούν και αναλόγως των αναγκών και των συνθηκών που του παρουσιάζονται;

Η απάντηση που θα έδινε ο φιλόσοφος στο ερώτημα αυτό θα ήταν ότι κάτι τέτοιο εξαρτάται άμεσα από το κατά πόσο ο άνθρωπος, σε αυτές τις συνθήκες, θα θελήσει να αμφισβητήσει, να απορρίψει και να καταγγείλει αυτό που μοιάζει να είναι η μοναδική πηγή των ικανοποιήσεων και των απολαύσεων του. Και για να επεκτείνουμε τη σκέψη του αυτή, θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε εάν και σε ποιον βαθμό ο άνθρωπος διαθέτει τα κριτήρια και τη γνώση για να αντιπαρατεθεί σε κάτι το οποίο διαμορφώνει τις συνθήκες ζωής αλλά και την προσωπικότητα αυτού του ίδιου;

Βασική επιδίωξη του συγγραφέα είναι να καταδείξει το άτοπο της δοξασίας ότι η σύγχρονη τεχνική δυνατότητα αυξάνει τις δυνατότητες επιλογής. Αυτό που επιδιώκει να προβάλει είναι η ιδέα ότι πίσω από την παρεχόμενη ελευθερία επιλογής κρύβεται μία ουσιαστική απόκρυφη δέσμευση. Δέσμευση στην αναγκαιότητα της Τεχνικής δέσμευση στα κελεύσματα των επιτευγμάτων της δέσμευση στην υποχρέωση επαναβεβαίωσης των θεμελιακών προταγμάτων της. Και ποια είναι τα προτάγματα αυτά; Η πεποίθηση ότι δεν μπορεί να ικανοποιηθεί καμία ανάγκη του ανθρώπου, δεν μπορεί να επιτευχθεί καμία κοινωνική ή πολιτιστική πρόοδος, δεν μπορεί να εκπληρωθεί καμία επιθυμία και κανένα όνειρο του ανθρώπου παρά μόνο μέσω της διαμεσολάβησης και της επιβοήθειας της Τεχνικής.

Τι συμβαίνει όμως στην πραγματικότητα; Στη πραγματικότητα ο στοχαστής ισχυρίζεται ότι υφίστανται πολλές περισσότερες επιλογές από αυτές που προτείνει το Τεχνικό Σύστημα. Επιλογές που στρέφονται κατά του ίδιου του συστήματος και οι οποίες απαιτούν από τον άνθρωπο την τόλμη να απαρνηθεί την ψευδοσωτήρια ικανότητα της Τεχνικής. Εάν ο άνθρωπος τολμήσει να ενατενίσει τον καταναγκαστικό περίγυρο του με μία πιο θαρραλέα ματιά, τότε θα μπορέσει να αντιληφθεί ότι ανοίγονται ενώπιόν του πολλές διαφορετικές εναλλακτικές που άπτονται των βαθύτερων αναγκών και αναζητήσεών του. Κατ' επένταση θα καταφέρει να συνειδητοποιήσει τα πλαστά διλήμματα στα οποία τον εμπλέκει η Τεχνική και να κατανοήσει ότι οι πραγματικές ανάγκες του δεν εξικνούνται στην ελευθερία επιλογών που προτείνει η Τεχνική αλλά άπτονται των βαθύτερων αξιών και πεποιθήσεών του.

Αναμφίβολα η τεχνική δυνατότητα παρέχει στον σύγχρονο άνθρωπο μια πλειάδα επιλογών. Επιλογών μεταξύ περισσότερων αντικειμένων και αγαθών σε ένα τεράστιο φάσμα προϊόντων και υπηρεσιών.⁹ Τι γίνεται, παρά ταύτα, στο επίπεδο των ρόλων μέσα στο κοινωνικό σώμα, στο επίπεδο των λειτουργιών και των συμπεριφορών; Εδώ η τεχνική δυνατότητα δεν μπορεί να μας παράσχει κάποια συγκεκριμένη απάντηση. Μπορεί να μας

επιτρέπει την επιλογή ανάμεσα σε δύο αντικείμενα, αλλά δεν μας προσφέρει ποτέ κάποια πιο θεμελιώδη επιλογή, όπως ανάμεσα σε μια δυνατότητα και στην απόρριψη μιας άλλης, ή σχετικά με το τι θα παράγεται και τι θα καταστρέφεται κατά τη διαδικασία μεγέθυνσης του Συστήματος.¹⁰ Η ελευθερία, λοιπόν, που μας παρέχει σχετίζεται με δευτερεύοντα στοιχεία και ποτέ με το συνολικό τεχνικό φαινόμενο.

Και κάτι έτι περαιτέρω· έστω και εάν υποθέσουμε ότι ο άνθρωπος διατηρεί μία σχετική ανεξαρτησία επιλογών εντός του υφιστάμενου τεχνικού συστήματος, πρέπει να αναρωτηθούμε: ποιος είναι αυτός ο άνθρωπος που καλείται να επιλέξει; Η επιλογή είναι αυτόνομη; Ο σύγχρονος άνθρωπος έχει εκπαιδευθεί να ζει, να αναπτύσσεται και να σκέπτεται εντός δεδομένων παραμέτρων και συνθηκών που επιτρέπει και επιβάλλει η τεχνική δυνατότητα. Ήδη από την αρχή της ζωής του έχει μάθει να διαβάζει, να γράφει, να παίζει, να σκέπτεται και κατόπιν, στην ενήλικη ζωή του, να εργάζεται, να ξεκουράζεται, να διασιεδάζει, να συνάπτει σχέσεις με τους άλλους ανθρώπους, να ονειρεύεται και να ονειροπολεί μέσα από τα εργαλεία και τις δυνατότητες του τεχνικού συστήματος. Οτιδήποτε σκεφτεί ή επιθυμήσει θα πραγματοποιηθεί διαμέσου και με τη συμβολή της τεχνικής ισχύος. Ίσως, μάλιστα, δεν είναι σε θέση να αντιληφθεί την καταλυτική διείσδυση του τεχνικού φαινομένου σε όλα τα επίπεδα της προσωπικής και επαγγελματικής του ζωής, καθόσον ο σύγχρονος άνθρωπος έχει γεννηθεί και μεγαλώσει εντός του τεχνικού συστήματος, χωρίς να έχει αποκτήσει ποτέ ένα μέτρο σύγκρισης με μία διαφορετική μη τεχνική κοινωνία.

Η σκέψη του Jacques Ellul ίσως φαντάζει για κάποιους απαισιόδοξη, καθώς φαίνεται να αφαιρεί από τον άνθρωπο τη δυνατότητα της ελεύθερης επιλογής και δράσης. Δεν μπορεί, ωστόσο, να αρνηθεί κανείς ότι εμπλούτισε την ευρωπαϊκή κοινωνική σκέψη — ιδίως εάν αναλογιστεί κανείς τη χρονική περίοδο κατά την οποία εκφράστηκε— με μία εναλλακτική κριτική άποψη· μία άποψη ενδοσκοπική και παράλληλα αναστοχαστική· κριτική και αιρετική έμπροσθεν της καταλυτικής και ακλόνητης επιβολής της Τεχνικής σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας.

Ίσως η σκέψη του φιλοσόφου να παραγνωρίζει ακουσίως την ύπαρξη πολλαπλών κοινωνικών παραμέτρων που συνδιαμορφώνουν τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα, όπως και τη συμβολή του ανθρωπίνου πνεύματος στη διαμόρφωση και χρήση της τεχνικής δυνατότητας· ίσως να δραματοποιεί την καταλυτική εισβολή και επιρροή της τεχνικής στα ανθρώπινα και κοινωνικά δρώμενα και ίσως υπερμεγεθύνει στην επιτηδειότητα αυτής να καθορίζει τα όνειρα και τις επιθυμίες του ανθρώπου. Δεν μπορεί, όμως, από την άλλη πλευρά, να της αρνηθεί μία εμπνευσμένη κριτική σε ένα φαινόμενο που ολοένα και περισσότερο κατακλύζει την ανθρώπινη δραστηριότητα. Δεν μπορεί να μη της αναγνωρίσει ότι για πρώτη φορά κατέθεσε μία καινοφανή προοπτική ματιά σε μία κατάσταση που αθόρυβα εισβάλλει στην καθημερινότητα του ανθρώπου. Αφενός είναι αληθές ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο για τον σύγχρονο άνθρωπο να διανοηθεί τον εαυτό του να ζει, να αναπτύσσεται και να προοδεύει χωρίς τη συνδρομή της τεχνικής. Αφετέρου θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ότι είναι καθήκον του να σταθεί αυτοκριτικά, και όχι μεμφίμοιρα, απέναντι σε μία νέα κατάσταση —που επελαύνει και εφορμά εμφωλεύοντας απαρατήρητα και ακατάβλητα— και να μην αγνοήσει ποτέ το γνωμικό «Αίτια έλομένου· θεός άναίτιος»¹¹.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Jacques Ellul, *La technique ou l'enjeu du siècle* (Paris: Armand Colin, 1954. Paris: Économica, 1990 & 2008).

2. Jacques Ellul, *Le système technicien* (Paris: Calmann-Lévy, 1977. Paris: Le cherche-midi 2004 & 2012). *The Technological Society*, trans. Joachim Neugroschel (New York: Continuum, 1980). Στα ελληνικά: Jacques Ellul, *Το Τεχνικό Σύστημα*, μτφρ. Γιάννης Ιωαννίδης (Αθήνα: Αλήστου Μνήμης, 2013).
3. Γ. Λαμπράκος, “Καλωσήρθατε στη Μηχανή – Για τον Ζακ Ελλύλ,” *Book Press*, Ιούνιος 16, 2013. <http://www.bookpress.gr,16/6/2013>.
4. Είναι χαρακτηριστικό ότι, ακόμα και στο πεδίο των θεωρητικών σπουδών και της φιλοσοφίας, η υπέρμετρη διόγκωση της επιστημονικής ύλης και γνώσης απέσπασε από τις τελευταίες παραδοσιακές θεωρητικές κατευθύνσεις, όπως λ.χ. στη φιλοσοφία η έρευνα του εγκεφάλου και η σύνδεση της με τη γνώση, η μελέτη της επιρροής της γλώσσας στη σκέψη κ.α. Αυτές οι διαπιστώσεις, όπως και η γιγάντωση της Τεχνικής, η οποία έχει κυριαρχήσει σχεδόν σε όλα τα πεδία της ανθρώπινης δραστηριότητας, οδήγησαν τον Κώστα Αξελό να κάνει λόγο για το «τέλος της φιλοσοφίας». Χαρακτηριστικά, στην τελευταία του συνέντευξη αναφέρει: «Ο αυριανός κόσμος, ο βιομηχανικός, μαζικός, μηδενιστικός, ηλεκτρονικός και τεχνικοποιημένος πολιτισμός, θα τεχνικοποιήσει ακόμη και τη φαντασία. Υπάρχει ένα πέρα από την τεχνική; Και από ποιον κυριαρχείται η τεχνική; Δεν μπορώ να απαντήσω». Ερώτ. Δημοσιογρ.: «Επικυρίαρχη η τεχνική;». Απ.: «Σήμερα φαίνεται ότι είναι το κυρίαρχο στοιχείο. Υπάρχει έως και μια τεχνική των φαντασιώσεων. Ο κινηματογράφος, η ίδια μας η ζωή είναι μια μορφή τεχνικής. Είναι σαν αυτό που ακούω από τους φοιτητές, να λένε “έκανα έρωτα”, χρησιμοποιώντας τη λέξη “κάνω” σαν να έκαναν ένα σιαμνί ως μαραγκοί». Ερώτ. Δημοσιογρ.: «Αν τελειώνει η φιλοσοφία, μετά τι;». Απ.: «Η εποχή μας έχει πέσει χαμηλά και η φιλοσοφία ζει το τέλος της. Μετά από αυτήν υπάρχει χώρος για μια ανοιχτή ποιητική σκέψη». Γ. Δουατζής, *Το σπασμένο παιχνίδι. Η τελευταία συνέντευξη του Κώστα Αξελού* (Αθήνα: Καπόν, 2011).
5. Jacques Ellul, *Το Τεχνικό Σύστημα*, μτφρ. Γιάννης Ιωαννίδης (Αθήνα: Αλήστου Μνήμης, 2013), 41.
6. Ellul, *Το Τεχνικό Σύστημα*, 44.
7. Λαμπράκος, “Καλωσήρθατε στη Μηχανή – Για τον Ζακ Ελλύλ”.
8. Ellul, *Το Τεχνικό Σύστημα*, 417.
9. Alvin Toffler, *Future Shock* (New York: Amereon Ltd). Ελληνική έκδοση: *Το σοκ του μέλλοντος*, μτφρ. Έλσα Νικολάου (Αθήνα: Κάκτος, 1994).
10. Ellul, *Το Τεχνικό Σύστημα*, 417.
11. Πλάτων, 427-347 π.Χ., φιλόσοφος. «Ο θεός δεν έχει ευθύνη, όταν έχουμε ελευθερία επιλογής», που σε ελεύθερη μετάφραση σημαίνει ότι καθένας είναι υπεύθυνος για τη μοίρα και τις πράξεις του.